

NADÁNYI ZOLTÁN: SZEGÉNYEMBER NAPLÓJA, 1935

Zilahy Lajos és Nadányi Emil felkérésére 1928 márciusától rendszeresen írt tárcákat a *Budapesti Hírlapba*,¹ később más lapokba is, például a *Magyarországba*. Ezek szellemes, szórakoztató írásműveknek bizonyultak, a szakma és a közönség egyaránt kedvelte őket. A kritikusok novelláknak, krokiknak, karcolatoknak, lírai rajzoknak, akkordoknak, elbeszéléseknek is emlegették a kötet írásait, s ez nem annyira bizonytalanságukat, inkább a tárcák műfaji skálájának széles lehetőségét mutatja. Tárcáit Nadányi életműve, irodalmi munkássága szerves részének tekintette, s a szívéhez legközelebb állókat kötetbe mentette. „Nálunk a közönségnek nincs olyan szélesebb rétege, amely az ilyen hangulatos finomságokat élvezni tudná. (...) És mert az ilyenek nincsenek tízezerrel, azért nem érzett ki üzletet ebből a könyvből a kiadó és a kötet a szerző kiadásában jelent meg” – írja a gyűjteményről szólva Hamvas József.² Valóban, saját költségén adta ki a *Szegényember naplója* c. gyűjteményt – így egybeírva, egy fogalomra összevonva a jelzöt és a jelzett szót –, amely művészi szándéka ellenére sok értékes személyes dokumentumot is tartalmaz. A munkálatokat Adler József helyi nyomdász végezte hitelbe, az az irodalompártoló üzletember, aki később a Kelet Népe első számainak kiadását is segítette. Szöllösi Zsigmondnak méltán tűnt fel, hogy a könyv kiállítása szép és ízléses, nem vált hátrányára a helyi, vidéki nyomdai munka.³

Mint láttuk, költészetében a személyes „én” nagyon foszlányosan, legtöbbször a fölvetett attitűd mögé húzódva, rejtőzve jelenik meg, tárcáiban viszont éppen fordítva, a beszélő Nadányi Zoltán személyesen, legfeljebb enyhén stilizálva. Csak a szegényember a szerepjátszás, akinek az író kiadja magát. Szegedi István jó érzékkel mutatott rá: „A rejtett panasz pénz körül forog, pénz körül, ami elfogyott, ami nincs meg, nincs meg

1 Zilahy Lajos leveléből: „Kedves Barátom, bizonyára tudsz arról, hogy a Budapesti Hírlap Herczeg Ferenc vezetése alatt egy új szerkesztőségi gárdát toborzott, amelynek én is tagja vagyok. Nagyon boldogok volnánk, ha Te is munkatársa lennél a lapnak, amely alatt az értendő, hogy minden vasárnapi számba tetszésed szerinti terjedelemben és tetszésed szerinti témáról egy-egy cikket ímél Felhatalmazásom van arra, hogy ezért a külső munkatársi minőségért havi százhatvan pengő fizetést helyezzek Neked kilátásba. Miután a lap iránya sem nem antiszemita, sem nem reakcionárius, hanem egyszerűen magyar szellemű, a Te írói egyéniséged minden bizonnyal akadály nélkül tudna összhangba kerülni a lap irányával (...) A levél dátuma 1928. március 9. Közli BAKÓ Endre: *Nadányi Zoltán levelesládájából*. In: A Bihari Múzeum Évkönyve I. Berettyóújfalun, 1976. 335.

2 HAMVAS József: *Napkelet*, 1937. 622–623.

3 (sz.) vsz: SZÖLLÖSI Zsigmond: *Újság*. 1935. január 6. 16.

arányban az úri vággyal s apai vággyal.”⁴ Igen, a szociológiailag pontos cím ez lehetett volna: *Az elszegényedett úriember naplója*. Ám a napló darabjai hírt adnak valós emberi problémáiról, mindennapi közérzetéről, olykor gyors bepillantást engednek családi életének, illetve közvetlen környezetének felületi világába. Egyszóval a személyek reális alakok vagy alig elrajzoltak, akár saját nevükön, akár fantáziánéven szerepelnek, vagy esetleg névtelenül, de azonosíthatóan. Egyedül a doktor bácsi modellje rejtély: dr. Nagy Géza kórházi főorvos, egyetemi magántanár volt állandó sakkpartnere, aki tagja volt a világbajnok magyar válogatottnak, ez olvasható az *Ördögűzés* c. tárcában, de az is olvasható: „nemhogy az elméletet, de még a figurák menetmódját sem ismeri...” A fiktív nevekkkel is dokumentál bizonyos társadalmi tényeket, például az ügyvédek neve Blaufuss Arnold, Jakab és Bauer, a helyi boltosokat Glücknek, Sterknek, Sárkánynak hívják. Feleségét valódi nevén, Trúdinak említi, több kroki hőse, fiatalabb lánya, Kiskati. Még Fássy bácsi, édesapja jogi tanácsosa is élő személy volt, egykor Bihar vármegye főügyésze. A napló, ha tetszik, társadalomtörténeti-szociológiai forrásként is szolgál. A fonott bútorokat készítő asszonyság „kezücskóloom”-nak titulálja a nagyságos urat, neki ez utóbbi a rangja a neobarokk ország nomenklatúrájában.

Az írások zöme a szerző pénztelenségének komédiájáról, filléres gondjairól szól. Nadányi konfliktuskerülő, defenzív életstratégiát választott, de értékrendje és erkölcsi érzéke kifogástalanul működött, noha kapcsolati tőkéje kéretlenül is kamatozott. A gyerekeknek például hitele volt a település minden cukorboltjában. Az ő személyes példája, élethelyzete nyomán főleg arról kapunk általánosítható információkat, hogyan éltek az 1920–30-as években a vidéki tisztviselők, s csak messziről és kívülről, tehát érintőlegesen jelzi a parasztság gondjait. Hitel, árverés, végrehajtás, fizetési meghagyás stb., ezek a gyakran előforduló szavak utalnak a gazdasági válság sújtotta ország kínlódására. Olykor felvillannak emlékek is a múltból. Bátyja eljuttatott hozzá egy régi képeslapot, amit édesanyja aggódva írt neki 1913. június 13-án, mert Csízfürdön rosszul lett. De a lap már nem találta meg a Gömör megyei fürdőhelyen, ezért a posta visszaküldte ezzel a címezéssel: Berekböszörmény, Nadányi-tanya. A lap képes fele egyébként a berekböszörményi községházát ábrázolja. Most elmereng az anyai írás tartalmán: „Édesanyám ír nekem, haza vár engem a tanyára, a tanya is még a miénk, Nadányi-tanya, nem Beck-tanya. Június van, aratnak éppen... jó volna hazamenni. (...) Képeslapot kaptam a más-világról.” (*Képeslap*)

Ne feledjük, a Nadányi-család a XIX–XX. század fordulójáig földbirtokos színvonalon, gondtalan jómódban élt, ahhoz képest a főlevéltárnok családja a polgári nivónak is egy alacsonyabb fokán állt! A családfőnek olykor filléres gondjai támadtak! „Abban az időben, amikor még apám uralkodott, négy cselédünk volt. Inas, szobalány, szakácsné, szolgáló” – kezdi *Egy fél cseléd* c. tárcáját. Majd a folytatásban így ír: „Így volt ez minálunk apám idejében, húsz évvel ezelőtt. Most már nem így van minálunk, vagyis nálam. (...) Nekünk nem négy cselédünk van, hanem csak egy fél.” S miközben azon humorizál, hogy ennek milyen különös következményei vannak, mellékesen megjegyzi, hogy a kosztot hordatják. A tárcát csattanó felé tereli, ami kivételesen nem logikus, sőt öncélú: miért vágyik egy egész cselédre, ha azonnal felmondana neki? Az egykori jó-

4 SZEGEDI István: *Nyugat*. 1936. I. 155.

mód és a jelenkori szegényes állapot ellentmondását máskor is történetképző szerkezeti elemnek használja. Az ő tüdeje, torka, gyomra, feje elbírná a középfinom török dohányt, de a kócsagtollas, csincsillagalléros nagybátyját (a gyerekek királynak képzeltek) díszmagyarban ábrázoló festmény nem bírja ki. Drágább cigarettát kell tehát szívnia. (*Középfinom török*). Jó napja akkor van, ha nem kap levelet. Mert minden levél azzal végzi, hogy fizessen ennyit meg ennyit. „... sűrűn keresnek fel soraikkal különböző vállalatok, pénzintézetek, az adóhivatal, a járásbírótság, sőt maga az egyház is. És mindegyik arra figyelmeztet, hogy adjak életjelt magamról sürgősen, csekken vagy postautalványon.” Ennek a szellemes írásnak a poénja meg egy kicsit morbid: „Ezért félek a levelektől. Komorak, követelők, fojtogatóak. Semmi humor nincs bennük, semmi líra. Oázisként hat ebben a komorságban, valósággal felüdít, felvidít, ha néha-néha becsúszik a postámba egy-egy családi hangű, kedves, derűs – gyászjelentés.” Az *Egy pengő* c. írás maga igénytelenebb műnemében Móricz *Hét krajcárjára* emlékeztet annyiban, amennyiben a hivatalnok úrnak nincs tíz krajcárja postán feladni egy levelet, s a hajdúra bíz-za, aki a címzettől egy pengő borraivalót kap.

Mellékesen szokásai, irodalmi olvasmányai is szóba kerülnek, ezek is értékes információk, megerősítenek bennünket abban, hogy a verselemzések során bizonyos inspirációkat, rokonmotívumokat jó helyen kerestünk. Az *Uzsonna* például költöket sorol: „Én is szeretem a versikéket, órák hosszat olvasgatok versikéket a bőrfotelben, a könyvszekrény előtt, meg éjjel az ágyban. De azok más természetű versikék. Ady Endre, Kosztolányi, Baudelaire, Rilke és más nagyságos urak versikéi. Én az ilyeneket szeretem, ő meg az olyanokat.” (Tudniillik a cselédlány a konyhai faliképek költészetében gyönyörködik.) Az írások hangneme humoros, ironikus, önironikus, poentírozó, ami megfele-lemcsak a Nadányi-személyiség alapvető hangoltságának, de élethelyzete hiteles ábrázolásmódjának is. Az írások beszédes bizonyítékai annak a bensőséges kapcsolatnak, amely családjához, gyermekeihez fűzte. Elsősorban kisebb lányához, Katihoz. Gertrúd lánya féltékenység nélkül elismerte, hogy húga volt édesapja kedvence, mert nemcsak bájos kislány volt, „göndör hajfürttel, a homlokán”, amit az író apa „arany dugóhúzó”-nak nevezett, hanem eredeti gyermekegyéniség. E villanófényben készült pillanatfelvételeket nem lehet összehasonlítani Németh László *Lányaim* c. művével, csak annyiban, amennyiben a személyesség ellenére ezek is túlmutatnak a privát értékeken. Aranyos humorral tudatja, hogy két pengő hatvan fillér kölcsönt vett fel a kislányától, de nem tudja megadni, csak hetven fillérje van, s kiesze-lik, hogy egyfilléresekre váltja, azt fogja visszaadni a „banknak” mert a „bankár” csak hatéves, s nem tud számolni. (*Lejár a váltó*) Szenzációsan mulatságos történet a *Harmadosztály*, amelyben az elbeszélővel együtt lelepleződik az útítárs: ő is csak Püspökladányig váltott másodosztályt, hogy ki ne pletykálják, onnan harmadosztályon utazik tovább Budapestre. Mindenki titkolja a cifra nyomorúságot, igyekszik megőrizni az álságos korszellem által diktált látszatot, rangon alul mutatkozni tekintélyvesztés. Egy-két tárcájának állandó, mondhatnánk típust model-láló alakja volt Pusztay Csöpi. A *Harmadosztály* c. tárcában éppen csak feltűnik, mert első osztályon utazik. „Pedig ő is földbirtokos szülők gyermeke” – teszi hozzá ön-ironikusan. Rendkívül jellemző, ahogy Csöpi változó vagyoni állapota, anyagi helyzete viselkedésében kifejeződik. (*Csöpi*) Dramatizálva kabarében is megállná a helyét az *Ezermester*, s monológként a *Bánok a pénzzel*, *Válasz Vilma néninek* története.

Legkevésbé sem humoros, sőt rezignált hangnemet képvisel *A fehér szekrény*, a kötet talán legjelentősebb, mélyebb lelki rétegekbe hatoló tárcája. A fehér szekrény jobb szárnya az övé, most figyelmesebben belenézett: „Mikor ezt az imént megláttam, valósággal megbűvölten bámultam rá. Úgy éreztem, itt mindennek, minden apró részletnek végzetes jelentősége van. Sok olyan dologban, amit nem értettem idáig, ez a négy polc adhatna megfejtést. Ez a négy polc megmondhatná nekem: hol vétettem el a dolgot és mit kell tennem. (...) Rendet teremteni könnyű volna itt. De a biciklipedált összhangba hozni a Sokat hazudtál című versemmel, az lehetetlen. (...) Itt sohase lesz béke, ebben az én szekrényemben. Ebben az én életemben.” Árulkodó írás *Riport lesz belőle*. Ebben arról ír, hogy az utóbbi időkben mániájává kezd válni a riportszerű elképzelés, ami annyit jelent, hogy a képzeletbeli újságban éppen baleseti riport fut, s annak ő a hőse. Különböző szerencsétlenségek beszámolóit veszik kezdetüket, (vonat-, autó-, állvány-, illetve erkélyomlás, szardíniamérgezés, orvtámadás). Végül, úgy tudja, szódabikarbónát vesz be a sötétben, melyet a képzelt riport így regisztrál: „A házbeliek vallomása szerint az utóbbi időben feltűnően lehangoltnak látszott. Valószínűleg nyomasztó anyagi helyzete keserítette el. Levelet nem hagyott hátra...” Mindeközben bizalmas vallomását írja ekképpen: „Utolsó írásában, amelynek »Riport lesz belőle« a címe, megdöbbenően nyilvánul meg a közeli tragédia előérzete. Ha ezt az írását olvassuk, akkor megérthetjük, miért látja a helyzetét oly sötétben az elmeegógyintézet atyai jószágú főorvosa.” Akasztó-fahumor ez a javából, a nézőpont kettőssége pedig a posztmodern irányzat narratív variabilitását előlegezi.

A tárcákat mindenekelőtt a nézőpont-identitás, a szemlélet egysége jellemzi, egyes írások áthallatszanak, áttűnnek egymásba, mégis önállóak, s nem egy nagyobb narratíva fragmentumai. Nadányi költőként is tartózkodott a nagyobb kompozícióktól. Erénye a kitűnő megfigyelőképeség, az ötletesség, a valóság és a látszat ellentmondásának poentírozása. Helyesen látta az *Új Idők* ismertetője: „A prózája éppen olyan átlátszóan tiszta és mégis költői színes, mint a versei. (...) A költészet opálos fénye ott remeg minden képén.”⁵ Vagy a *Bihar* recenziója: „A költő Nadányinak magasabb rendű szemlélete érvényesül Nadányi prózájában is. Minden rajzában, karcolatában, novellájában ráismerünk Nadányinak a költőnek írásművészetére.”⁶ A kritikák jogosan állították, hogy a versek és a prózai rajzolatok egy töről sarjadnak, hiszen ez utóbbiak is a szépirodalom és nem a publicisztika körébe tartoznak. A szövegek cselekménymentét a szerző szigorúan kézben tartja, mondhatnánk, uralja, sőt Hamvas József szerint: „van úgy, hogy az üde szemléletet érzelmeivel hajtja túl, és ezzel homályosítja el a naiv tárgyat.” De ez nem zárja ki, hogy a szóba hozott alakoknak, eseményeknek ne lenne individualitása. Annál inkább, mert „... néhány szóval, sokszor csak finom hanggal élő távlatot tud adni személyeknek és dolgoknak.”⁷ A *Novemberi rémület* helyenként prózavers benyomást kelti: „A nyár, az nekem minden. Én az évet nyártól nyárig számítom, ahogy a gazdák ősztől ősziig. És mindig azt hiszem, a nyáron történni fog valami. Hogy mi az a valami, és hogy miért éppen nyáron, azt most nem tudnám hirtelenében megmondani, nem is gondolkodtam még rajta, mit várok, csak várom, várom, és mindig azt remélem, hogy

5 Névtelen: *Új Idők*, 1935. I. 106.

6 Névtelen: *Bihar*, 1935. január 3. 2.

7 (-ő.) vsz. GÁSPÁR Jenő: *Képes Krónika*. 1935. 15–16. sz. 25.

majd nyáron. Az idei nyártól is vártam valamit, azért figyeltem egész nyáron aggódva a diófát. Hogy vajon nem késtem-e még el?” De a versekkel való összehasonlítás azért is jogos, mert e prózai miniatűrök nyelve ugyanolyan igényes, elegáns, pontos, mint a költeményeké. Valaha a Márai-mondat fogalom volt, bizvást állítjuk, a Nadányi-mondat sem alább való: zenéje, ritmusa van, s mindig felfelé stilizál. Személyes magánbeszéd ez, a szív érzéssel teli, humorban oldott, tiszta szava, de ennek semmi köze az érzélgőséghez.

Nadányi szerette volna, ha költségei megtérülnek, esetleg a vállalkozás némi bevételt hoz, ezért személyesen járt el, és kérvényezte Hóman Bálint kultuszminiszternél, hogy a tárca vegye meg könyvének 900 példányát (minden bizonnyal 1000 példányban jelent meg), ami 1600 pengőt jelentene. Az ügy érdekében protekciókérő levelet intézett Pekár Gyulához, aki a Petőfi Társaságba ajánlotta.⁸ Emlékezteti patrónusát, hogy még sohasem részesült semmilyen anyagi támogatásban a minisztérium részéről. „... ha ezt az összeget megkapnám a 900 példány fejében, hosszú időre mentesülnék az anyagi gondoktól, sőt abba a kellemes helyzetbe kerülnék, hogy újra szabad volna, ami most nem szabad: magam örömeire pár verset megírni.” Megkapta-e vagy sem, nincs róla tudomásunk, mindenesetre életkörülményei a következő években sem változtak.

Endre Bakó

ZOLTÁN NADÁNYI: TAGEBUCH DES ARMEN MANNES, 1935

Der Großteil der Texte in dem Band handelt von der Komödie des Geldmangels des Autors. Anhand seines persönlichen Beispiels und seiner Lebenssituation erhalten wir verallgemeinerbare Informationen über die Lebensweise der Provinzbeamten in den 1920er und 1930er Jahren. Der Ton der Texte ist humorvoll ironisch, was nicht nur der Grundstimmung der Persönlichkeit Nadányis, sondern auch der authentischen Beschreibung seiner Lebenslage entspricht. Das Tagebuch dient, wenn man so will, auch als sozialgeschichtlich-soziologische Quelle.

8 A levél dátuma 1935. november 3. OSZK. Levelestár 1951/ 42.

